

«ΝΕΟ ΣΧΟΛΕΙΟ (Σχολείο 21ου αιώνα) – Πιλοτική Εφαρμογή, στους Άξονες Προτεραιότητας 1,2,3 -Οριζόντια Πράξη

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΟ ΕΠΙΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΗ ΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ

ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΠΙΛΟΤΙΚΗΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΠΕΔΙΟ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΓΝΩΣΤΙΚΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ: ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

ΕΜΠΕΙΡΟΓΝΩΜΩΝ: ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ Χ. ΚΟΥΛΟΥΜΠΑΡΙΤΣΗ

ΑΘΗΝΑ, 21-23/10/2011

Α΄ ΜΕΡΟΣ: ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ –ΤΕΤΡΑΜΕΡΕΣ ΠΛΑΙΣΙΟ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το παρόν υλικό δημιουργήθηκε για να αξιοποιηθεί στις επιμορφωτικές των εκπαιδευτών των εκπαιδευτικών που εργάζονται στα σχολεία που εφαρμόζουν πιλοτικά τα νέα προγράμματα σπουδών (ΠΣ). Αφορά στην οργάνωση και υλοποίηση της διδασκαλίας στο γνωστικό αντικείμενο της Μελέτης Περιβάλλοντος. Για να επιτευχθεί αυτό με τον βέλτιστο τρόπο στο πλαίσιο των νέων ΠΣ υιοθετήσαμε αρχές και μεθοδολογία του Διδακτικού Σχεδιασμού (Instructional Design, βλ. Κουλουμπαρίτη, 2011). Ακολουθούμε αυτή την προσέγγιση, επειδή προσιδιάζει στη φιλοσοφία των νέων ΠΣ. Πριν να παρουσιάσουμε τον Διδακτικό Σχεδιασμό χρήσιμο είναι να διασαφηνίσουμε κάποιους όρους που χρησιμοποιούνται ευρέως κατά τη φάση της προετοιμασίας της διδασκαλίας. Οι όροι αυτοί είναι: το σχέδιο μαθήματος, το σχέδιο διδασκαλίας και το διδακτικό σενάριο.

Το σχέδιο μαθήματος (lesson plan): αποτελεί ένα προκαθορισμένο οργανόγραμμα της πορείας της διδασκαλίας, το οποίο αφορά, κυρίως, την ωριαία διδασκαλία. Το σχέδιο μαθήματος περιγράφει με συντομία και σαφήνεια τα δομικά στοιχεία και τις φάσεις της διδασκαλίας και είναι μάλλον ανελαστικό. Έχει σχεδιαστεί με στόχο να υλοποιηθεί κατά γράμμα και αφορά συνήθως στην απόκτηση γνώσεων και δεξιοτήτων. Τα δομικά στοιχεία που περιλαμβάνει είναι: οι στόχοι, το περιεχόμενο, η μεθοδολογία, εν συντομία οι φάσεις υλοποίησης και η αξιολόγηση.

Το σχέδιο εργασίας (project): μπορεί να προκαθορίζεται από τον εκπαιδευτικό, αλλά μπορεί και να αναδύεται μετά από τη συνεργασία του με τους μαθητές. Αφορά ερευνητική ή/και δημιουργική εργασία εκτεταμένης χρονικής διάρκειας (2+ εβδομάδες), αποτελεί ανοικτή διαδικασία και αφορά συνήθως στην ανάπτυξη κοινωνικο-συναισθηματικών δεξιοτήτων, δημιουργικότητας και κριτικής σκέψης. Οι φάσεις ανάπτυξης ενός σχεδίου εργασίας περιλαμβάνουν: διατύπωση στόχων και μεθόδων έρευνας, συλλογή δεδομένων, οργάνωση και παρουσίαση δεδομένων και αξιολόγηση.

Το εκπαιδευτικό σενάριο (educational scenario): αφορά σε μελέτη περίπτωσης, εν προκειμένω σε μελέτη διδακτικής περίπτωσης στην οποία περιγράφεται η ομάδα στόχος, οι στόχοι, η μεθοδολογία και όλη «η πλοκή», δηλαδή μια πραγματική κατάσταση εργασίας με τους μαθητές μέσα στην τάξη. Το διδακτικό σενάριο δεν αναφέρεται σε θεωρίες αλλά περιγράφει τις διδακτικές δραστηριότητες, το εκπαιδευτικό υλικό και την αλληλεπίδραση με τους μαθητές. Το διδακτικό σενάριο προσφέρεται ως παράδειγμα εφαρμογής μιας θεωρίας, πριν να διαβάσουμε και να μάθουμε για αυτή τη θεωρία.

Τώρα που αποσαφηνίστηκαν κάποιοι όροι μπορούμε να εξηγήσουμε τι είναι ο Διδακτικός Σχεδιασμός, και πώς μπορεί να αξιοποιηθεί για την οργάνωση της διδασκαλίας.

Ο Διδακτικός Σχεδιασμός (ΔΣ) αποτελεί έναν υβριδικό κλάδο που ανακύπτει από τη συμβολή θεωρητικών παραδοχών και ερευνητικών ευρημάτων από επιστημονικούς τομείς όπως η Ψυχολογία, η Διδακτική, η Συστημική Προσέγγιση στην οργάνωση του Αναλυτικού Προγράμματος. Στο επίκεντρο του ΔΣ βρίσκεται ο σχεδιασμός της διδασκαλίας, ο οποίος επιδιώκει να προβλέψει όλες τις μεταβλητές που παρεμβαίνουν στη διδακτικο-μαθησιακή διαδικασία, ούτως ώστε να αυξάνονται οι πιθανότητες η διδακτική παρέμβαση να έχει επιτυχή έκβαση.

Υπάρχουν αρκετά μοντέλα ΔΣ. Στο παρόν υλικό αξιοποιούνται θεωρητικές παραδοχές από δύο μοντέλα: α) το μοντέλο της μάθησης μέσω σχεδιασμού (Learning by design) των Kalatzis & Cope (2009) , και β) το μοντέλο του καθολικού σχεδιασμού για τη μάθηση (Universal Design for Learning) των Rose & Mayer (2002).

Με βάση τα δύο μοντέλα διαμορφώσαμε ένα τετραμερές πλαίσιο οργάνωσης της διδασκαλίας, με στόχο να δημιουργηθεί μια υποδομή για προβληματισμό και συνεργασία στη σχολική μονάδα. Σύμφωνα με το τετραμερές πλαίσιο σχεδιάζουμε τη διδασκαλία λαμβάνοντας υπόψη τέσσερις τομείς: τον οργανωσιακό τομέα (υποδομή σχολικής μονάδας), τον διδακτικο-μαθησιακό τομέα, τον τομέα αξιολόγησης και τον τομέα προετοιμασίας, που είναι ο τομέας που συγκεφαλαιώνει τους υπόλοιπους, και στον οποίο καταγράφονται οι τελικές αποφάσεις πριν από τη διδακτική πράξη μέσα στη σχολική τάξη. Κάθε τομέας χωρίζεται σε δύο υπο-κατηγορίες: τα δεδομένα και τα ζητούμενα· αυτά, δηλαδή, που αποτελούν την μέχρι τώρα πεπατημένη και όσα καλούνται οι εκπαιδευτικοί να λάβουν υπόψη τους με το νέο ΠΣ. Το τετραμερές πλαίσιο αναπτύσσεται απλά χωρίζοντας ένα φύλλο χαρτί σε τέσσερα μέρη, όπως παρουσιάζεται στον πίνακα που ακολουθεί.

ΤΕΤΡΑΜΕΡΕΣ ΠΛΑΙΣΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ (βλ. και εναλλακτική πρόταση στο Παράρτημα)

ΟΡΓΑΝΩΣΙΑΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ		ΔΙΔΑΚΤΙΚΟ-ΜΑΘΗΣΙΑΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ	
Τι ισχύει στο σχολείο μου;	Τι μπορεί να γίνει με τα νέα ΠΣ;	Τι ισχύει στο νέο ΠΣ Μελέτης;	Ποιοι οι στόχοι και οι μέθοδοί μου;
Αρχές και αξίες του σχολείου, π.χ. στενή συνεργασία με γονείς Πηγές υλικού: σχολικά βιβλία, φωτοτυπίες Υλικοτεχνική υποδομή Διδασκαλία μετωπική για όλη την τάξη Ταυτότητα του γνωστικού αντικειμένου	Σε ποιο χρόνο και χώρο θα συνεργασθούν οι εκπαιδευτικοί του σχολείου για να επιτύχουν κοινούς στόχους; Διαθέτει το σχολείο κοινό όραμα; Π.χ. Ομαδική εργασία για όλο το σχολείο; Εργαλεία καταγραφής του εκπαιδευτικού: ημερολόγιο; Ποια είναι η απαιτούμενη Υ/Τ υποδομή και το πρόσθετο υλικό;	4 Διδακτικοί στόχοι: α) γνώση και κατανόηση, β) επικοινωνία και συνεργασία, γ) έρευνα και κριτική σκέψη, δ) σύνδεση με την κοινότητα Χαρακτηριστικά του νέου ΠΣ: -διαθεματικό -στοχοκεντρικό - εννοιοκεντρικό - με βάση πολλαπλές νοημοσύνες, ικανότητες -εθνική και κοινωνικο- οικονομική προέλευση μαθητών Παιδαγωγική: -ομαδική εργασία -διαφοροποιημένη	Αρχές και πρακτικές για την καλή λειτουργία των ομάδων Με ποια δεδομένα επιτυγχάνω τη διαφοροποιημένη παιδαγωγική; Λαμβάνω υπόψη μου: -τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του μαθητή. Οι μαθητές διαφέρουν σε πολλά στοιχεία, π.χ. γλωσσική και πολιτισμική διαφοροποίηση. Οι διαφορές βάση για προγραμματισμό. - ομαδοποίηση των μαθητών ανάλογα με στόχους και ανάγκες μαθητών -πολλαπλό εκπαιδευτικό υλικό - αξιολόγηση συναρτάται με διδασκαλία
ΤΟΜΕΑΣ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ		ΤΟΜΕΑΣ ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑΣ	
Τι ίσχυε μέχρι τώρα;	Πώς αξιολογείται η μάθηση ;	Τι ίσχυε μέχρι τώρα;	Τι; Πώς; Πόσο χρόνο;
Αξιολόγηση της γνώσης με κλειστού τύπου δοκιμασίες	Αξιολόγηση με βάση το διδακτικο-μαθησιακό πλαίσιο	Οργάνωση με βάση το σχολικό βιβλίο	Προετοιμασία με βάση το οργανωσιακό, Δ/Μ πλαίσιο και το πλαίσιο αξιολόγησης. Ακολουθεί παράδειγμα από τη Μελέτη Περιβάλλοντος.

Β΄ ΜΕΡΟΣ: ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΟΥ ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΣΤΗ ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: ΑΝΘΡΩΠΟΙ – ΧΩΡΟΣ – ΧΡΟΝΟΣ (ΜΑΚΡΟ-ΕΝΝΟΙΕΣ ΤΗΣ ΜΤΠ)

ΘΕΜΑ: «Ζούμε σε κοινότητες : Εδώ και Αλλού – Τώρα και Άλλοτε»

A. ΟΡΓΑΝΩΣΙΑΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ

ΣΥΝΟΛΙΚΕΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΩΡΕΣ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΚΑΤ' ΕΤΟΣ: 90 ΩΡΕΣ ΣΤΗΝ Γ΄ ΚΑΙ Δ΄ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

ΕΚΤΙΜΩΜΕΝΟΣ ΧΡΟΝΟΣ ΔΙΑΡΚΕΙΑΣ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΑΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ : 7-9 ώρες. Για αναλυτικό ωρολόγιο πρόγραμμα βλέπε παρακάτω στην περιγραφή των δραστηριοτήτων.

Η ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΚΑΙ Η ΣΤΟΧΕΥΣΗ ΤΟΥ ΓΝΩΣΤΙΚΟΥ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟΥ – ΕΝ ΠΡΟΚΕΙΜΕΝΩ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ: Η Μελέτη Περιβάλλοντος (ΜτΠ) αποτελεί το κατ' εξοχήν παράδειγμα διαθεματικής οργάνωσης του Προγράμματος Σπουδών στη δεκάχρονη υποχρεωτική εκπαίδευση. Πραγματεύεται θέματα από τον χώρο των Κοινωνικών Επιστημών και της Ιστορίας, του Πολιτισμού, της Τεχνολογίας, της Πολιτικής Παιδείας σε συνδυασμό με την Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη και των Φυσικών Επιστημών (Γεωγραφία, Φυσική, Χημεία, Βιολογία). Η ύλη της έχει σπονδυλωτή και όχι γραμμική διάταξη, δηλαδή η ύλη οργανώνεται σε θέματα. Κάθε θέμα μπορεί να εξετασθεί σε συνάρτηση ή ανεξάρτητα από τα υπόλοιπα. Τη σειρά και τον βαθμό συσχέτισης τα αποφασίζει ο εκπαιδευτικός, καθώς επίσης και τον βαθμό και το εύρος μελέτης ενός θέματος.

Στο επίκεντρο της ΜτΠ είναι ο άνθρωπος και τα επιτεύγματά του· οι ανθρώπινες κοινωνίες, η οργάνωσή τους στον χώρο και τον χρόνο . Γύρω από το άνθρωπο και τις ανάγκες του, τον χώρο που ζει και εργάζεται, τα τεχνολογικά του επιτεύγματα, τον τρόπο που οργανώνει τις κοινωνίες του και τα μέσα που μετέρχεται για να επιβιώσει περιστρέφονται όλες οι θεματικές, ακόμα και οι θεματικές των Φυσικών Επιστημών.

Στόχος και επιδίωξη της ΜτΠ είναι ο μαθητής να «συναντά» και να συζητά για θέματα που αφορούν τον ίδιο και την εποχή του. Πρέπει το θέμα να τον εμπλέκει άμεσα και να τον παρακινεί να μάθει περισσότερα, τα οποία να εμπεδώνει και να τα αξιοποιεί για να εξηγήσει όσα συμβαίνουν στη ζωή του ή για να επιλύει προβλήματα με τα οποία έρχεται αντιμέτωπος. Δεν υπάρχει ισχυρότερο κίνητρο για εμπλοκή στη μαθησιακή διαδικασία, από το θέμα που παρέχει δυνατότητες στον μαθητή να συζητήσει για τον εαυτό του και τον κοινωνικό του περίγυρο (Thousand, Villa, Nevin, 2007, 50).

Η ΜτΠ είναι το μάθημα που υποστηρίζει τις πολλαπλές νοημοσύνες, τόσο κατά Gardner, όσο και κατά Sternberg & Grigorenko (τριαρχική νοημοσύνη) μια και προωθεί τους πολυ-γλωσσισμούς (Κουλουμπαρίτση, 2011). Από την Πρώτη Δημοτικού εισάγει τον μαθητή στον επιστημονικό λόγο και τη μεθοδολογία των πληροφοριακών γνωστικών αντικειμένων του Δημοτικού Σχολείου (π.χ. Ιστορία, Γεωγραφία, Φυσικές Επιστήμες, Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή), άρα στον *επιστημονικό εγγραμματισμό*. Επομένως, ο μαθητής έχει την ευκαιρία για πρώτη φορά στο Δημοτικό να μεταβεί από τον αφηγηματικό λόγο των σύντομων αφηγημάτων και παραμυθιών στον επιστημονικό λόγο με τη χρήση συγκεκριμένης ορολογίας, εννοιών και ένα καθορισμένο πλαίσιο πραγματολογίας. Όπως και στην περίπτωση του γλωσσικού εγγραμματισμού, ο επιστημονικός εγγραμματισμός καλλιεργείται με πολυτροπικά κείμενα: κείμενα αναφοράς και ανακεφαλαιωτικά κείμενα, εικόνες, σχέδια, γραφικές αναπαραστάσεις, σχεδιαγράμματα, πίνακες και λογισμικό, πλαίσιο ερευνητικής εργασίας. Μεθοδολογικά ακολουθείται ένας συνδυασμός από άμεσες και έμμεσες μεθόδους διδασκαλίας, με έμφαση στον διάλογο, τις συμμετοχικές διαδικασίες και την καθοδηγούμενη διερεύνηση (Κουλουμπαρίτση, 2011).

Ως απαραίτητοι συνδετικοί αρμοί στην ανάπτυξη του γλωσσικού και του επιστημονικού εγγραμματισμού θεωρούνται οι δεξιότητες κριτικής σκέψης, όπως η συλλογή και η επεξεργασία πληροφοριών, η ικανότητα συγκρίσεων, επιχειρηματολογίας, τεκμηρίωσης, η οργάνωση εννοιών σε εννοιολογικούς χάρτες και η συγκεκριμένη της έρευνας σε συμπέρασμα και διατύπωση γενίκευσης. Οι πολυεγγραμματισμοί προτείνουν την κριτική ανάλυση κειμένων, είδος νοητικής άσκησης που συμπορεύεται αναμφίβολα με τις δεξιότητες κριτικής σκέψης, όπως μόλις τις περιγράψαμε. Παράλληλα, στις δεξιότητες κριτικής σκέψης εμπεριέχεται η ικανότητα κριτικής «αυτοαξιολόγησης» και «αυτορρύθμισης» των προσπαθειών και του έργου του μαθητή, έννοιες ταυτόσημες με τη θεωρία περί μεταγνωστικού. Ο τομέας της κριτικής σκέψης και του μεταγνωστικού εμπεριέχονται στον *κριτικό εγγραμματισμό*. Ο κριτικός εγγραμματισμός καλλιεργείται μέσα από πολυτροπικά κείμενα και ποικίλες ασκήσεις. Μεθοδολογικά αξιοποιούνται περισσότερο οι έμμεσες μορφές διδασκαλίας, όπως η ερωτηματική και η διαλογική μορφή διδασκαλίας (Κουλουμπαρίτση, 2011).

Εκτός από τη μάθηση, σημαντική επιδίωξη της εκπαίδευσης είναι η συναισθηματική και κοινωνική ανάπτυξη των μαθητών. Στάσεις, αξίες, συναισθήματα και συμπεριφορές συνιστούν τον κοινωνικό τομέα της εκπαίδευσης. Η ικανότητα των μαθητών να ζουν και να συνεργάζονται με τους συμμαθητές τους δεν είναι κάτι που επιτυγχάνεται από τη μια στιγμή στην άλλη. Η εργασία σε ομάδες και η κοινή ζωή τους, καθώς και η θεματολογία της ΜτΠ που αφορά σε θέματα και ζητήματα του καθημερινού κοινωνικού βίου, βοηθάει τους μαθητές να αναπτύξουν δεξιότητες κοινωνικής και πολιτικής αγωγής, δηλαδή όλα όσα χαρακτηρίζουν τον ενεργό και υπεύθυνο πολίτη. Επομένως, στη ΜτΠ ένας εξίσου σημαντικός τομέας είναι ο *κοινωνικός εγγραμματισμός*. Μεθοδολογικά, στον κοινωνικό εγγραμματισμό αξιοποιούνται η κριτική ανάλυση θεμάτων, οι αυθεντικές εμπειρίες και η μεταφορά γνώσης σε άλλες καταστάσεις και περιβάλλοντα. Η επίτευξη αυτής της ποικιλίας εγγραμματισμών απαιτεί διαφοροποιημένη παιδαγωγική και διδασκαλία, την οποία θα αναπτύξουμε στον διδακτικο-μαθησιακό τομέα.

Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΘΕΜΑΤΟΣ «Ζούμε σε κοινότητες : Εδώ και Αλλού – Τώρα και Άλλοτε» ΣΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ:

Θεωρητικές παραδοχές για το γεγονός ότι οι άνθρωποι ζούμε οργανωμένοι σε κοινωνίες: Ως είδος αποτελούμε κοινωνικά όντα που περνάμε τη ζωή μας συντροφιά με άλλα όντα. Οργανωνόμαστε σε ποικίλα είδη κοινωνικών ομαδοποιήσεων, όπως είναι: η οικογένεια, τα χωριά, οι πόλεις, και οι χώρες όπου ζούμε, ανταλλάσσουμε αγαθά, αναπτυσσόμαστε και, γενικώς, αλληλεπιδρούμε με πολλούς τρόπους.

Όπως και σε άλλα είδη, η επιβίωσή μας στηρίζεται στη δομή και την οργάνωση της κοινωνικής ζωής μας. Μέσα στο πέρασμα του χρόνου, συνδυάζουμε την κοινωνικοποίηση με τις οικειοθελείς αλλαγές στην κοινωνική συμπεριφορά και την οργάνωση. Η οργάνωση στηρίζεται σε κανόνες, νόμους, υποχρεώσεις και δικαιώματα, που διαμορφώνονται με βάση τις εκάστοτε αξίες και ανάγκες, που διαφέρουν από κοινωνία σε κοινωνία. Όσο πιο νωρίς συνειδητοποιήσουν οι μαθητές τις αρχές, τις δομές και τους όρους της κοινωνικής συμβίωσης τόσο πιο σταθερά θα εξελιχθούν σε ολοκληρωμένους, χρήσιμους και συνειδητούς πολίτες. Αυτό αποτελεί στόχο της Μελέτης Περιβάλλοντος, γι αυτό και στο μάθημα καλλιεργείται η ομαδική εργασία στην τάξη, η οποία ξεκινά χαλαρά από την Α΄ τάξη του Δημοτικού Σχολείου και συστηματοποιείται στην Γ΄ τάξη.

Η εργασία σε ομάδες αφορά τόσο στους μαθητές μιας τάξης όσο και στους εκπαιδευτικούς τους που αναλαμβάνουν, σε συνεργασία με τους συναδέλφους τους, να σχεδιάσουν, να οργανώσουν και να υποστηρίξουν το ομαδικό περιβάλλον μάθησης, διαμορφώνοντας σταδιακά ένα ανοικτό και δημιουργικό σχολικό κλίμα και μια συνεκτική σχολική κουλτούρα.

Η ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΣΤΟΥΣ ΟΠΟΙΟΥΣ ΑΠΕΥΘΥΝΕΤΑΙ ΤΟ ΘΕΜΑ: Το θέμα που παρουσιάζεται εδώ απευθύνεται σε μαθητές της Γ΄ και Δ΄ Δημοτικού, Έλληνες και αλλοδαπούς. Οι δραστηριότητες ανταποκρίνονται στην πολυπολιτισμικότητα του πληθυσμού των σχολείων («culturally responsive», βλ. Gay, 2000).

Για να ανταποκρίνεται στις αρχές της διαφοροποιημένης παιδαγωγικής, η διδασκαλία πρέπει να είναι ανάλογη: α) *με το επίπεδο μαθησιακής ετοιμότητας* των μαθητών, δηλαδή πρέπει να γνωρίζει καλά ο εκπαιδευτικός από ποιο σημείο πρέπει να ξεκινήσει η διδασκαλία, β) *με τα ενδιαφέροντα* των μαθητών, γ) *με το μαθησιακό προφίλ*, π.χ. τον τρόπο παρουσίασης του υλικού (προφορικά, γραπτά, με εικόνες, κτλ και, δ) *με τον τρόπο αξιολόγησης*,

κτλ. Έχει ληφθεί μέριμνα ώστε, κατά το δυνατόν, οι μαθησιακές δραστηριότητες να ανταποκρίνονται στις πολλαπλές νοημοσύνες κατά Gardner (1983) ή κατά Sternberg. Είναι αυτονόητο ότι ο εκπαιδευτικός επιλέγει εκείνες που προσιδιάζουν στις ανάγκες και τα διαφέροντα των μαθητών του.

ΠΙΘΑΝΟΙ ΔΙΑΘΕΣΙΜΟΙ ΠΟΡΟΙ: -Εργαστήριο Η/Υ, χάρτες, χαρτί του μέτρου, φωτοτυπικό -Σχολική βιβλιοθήκη και βιβλιοθήκη της τάξης

B. ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΣ ΚΑΙ ΜΑΘΗΣΙΑΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ

ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΜΕΝΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ

Η σημαντικότερη παιδαγωγική καινοτομία των νέων Προγραμμάτων Σπουδών είναι η διαφοροποιημένη διδασκαλία (ΔΔ). Η ΔΔ στηρίζεται σε τέσσερις αρχές: α) *Πρώτα ο μαθητής*, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του, η ετοιμότητά του για μάθηση, οι προϋπάρχουσες γνώσεις και δεξιότητες, το μαθησιακό του προφίλ (πώς μαθαίνει: προφορικά, γραπτά, ζωγραφίζοντας, κτλ) και τα διαφέροντά του που λειτουργούν ως κίνητρα για μάθηση και ως συνδετικός κρίκος με το αναλυτικό πρόγραμμα, β) *χρήση ποικίλου είδους εκπαιδευτικού υλικού* (κείμενα, εικόνες, ψηφιακό υλικό, διαγράμματα, κτλ), γ) *ποικίλοι τρόποι κοινωνικής οργάνωσης των μαθητών*, άλλοτε μετωπικά, άλλοτε ανά ζεύγη και άλλοτε ομαδικά, δ) *ποικίλοι τρόποι διαμορφωτικής αξιολόγησης* που πραγματοποιείται σε συνεχή ροή κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας, και ε) *οι αλλαγές και προσαρμογές στη διδασκαλία γίνονται* εκ των προτέρων, πριν αυτή να εφαρμοσθεί στους μαθητές. Δεν πρέπει, δηλαδή, οι προσαρμογές να έρχονται ως αποτέλεσμα αξιολόγησης της διδασκαλίας, αλλά να αποφασίζονται ως προϊόν συστηματικού σχεδιασμού της. Οι αρχές της ΔΔ εφαρμόζονται στο σύνολο του τετραμερούς πλαισίου σχεδιασμού και στο σύνολο των δραστηριοτήτων.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΟ-ΜΑΘΗΣΙΑΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ

Παρακάτω παρατίθεται ένα ευρύ φάσμα διδακτικών και μαθησιακών στόχων που οικοδομούνται πάνω στη θεωρία της διαφοροποιημένης διδασκαλίας, η οποία συναρτάται με τους τέσσερις παιδαγωγικούς άξονες του νέου προγράμματος σπουδών: α. γνώση και κατανόηση, β. επικοινωνία και συνεργασία, γ. ερευνητική μάθηση και κριτική σκέψη, δ. σύνδεση με την κοινότητα. Στους τέσσερις αυτούς άξονες έχει προστεθεί ένας πέμπτος, εκ των ουκ άνευ, κατά την άποψή μας, ο άξονας «αξίες, στάσεις, συμπεριφορές». Μολονότι οι καταγεγραμμένοι στόχοι μοιάζουν εξαντλητικοί, δεν είναι, αλλά ούτε επιβάλλεται να είναι. Ανάλογα με τις όψεις του θέματος που επιθυμεί να φωτίσει ο εκπαιδευτικός και ανάλογα με το επίπεδο και τα διαφέροντα των μαθητών του, ο εκπαιδευτικός θα αναδείξει ή θα υποβαθμίσει κάποιους στόχους.

A. Στόχοι που ενισχύουν τη γνώση και την κατανόηση

Οι μαθητές:

1. Εξηγούν την έννοια της ταυτότητας. Παρουσιάζουν την ταυτότητά τους[ποιος είμαι;].
2. Καταθέτουν τα βιώματά τους σχετικά με το πού και με ποιους ζουν [πού ανήκω;].
3. Συσχετίζουν και συγκρίνουν τα δικά τους βιώματα με τα βιώματα των άλλων.
4. Εντοπίζουν σταδιακά τον χώρο όπου ζουν, από τον εγγύτερο στον πιο απομακρυσμένο: από τον δρόμο που κατοικούν, στον τόπο και τη χώρα που ζουν σε σύγκριση προς την ήπειρο που βρίσκεται η χώρα που ζουν ή με τη χώρα από την οποία προέρχονται.
5. Καταγράφουν καθημερινές συνήθειες, κανόνες και συνθήκες ζωής στον τόπο που ζουν ή πιο συγκεκριμένα στη γειτονιά τους. Τα αποδίδουν με ποικίλους τρόπους: γραπτά, προφορικά, με ζωγραφιά, με διάγραμμα, με ηλεκτρονικό τρόπο, με φωτογραφίες, όπως εκείνοι επιθυμούν.
6. Συγκρίνουν συνθήκες ζωής της γειτονιάς τους με άλλους τόπους: Κανόνες – δικαιώματα – υποχρεώσεις στη γειτονιά.
7. Χρησιμοποιούν τη σωστή ορολογία των κοινωνικών επιστημών, π.χ. ομάδα, γειτονιά, κανόνες, δικαιώματα, οργάνωση.
8. Σχεδιάζουν χάρτες της γειτονιάς ή της πόλης και καταγράφουν καθημερινές συνήθειες πάνω στον χάρτη, π.χ. μέσα συγκοινωνίας που χρησιμοποιούν την εβδομάδα.
9. Αποδίδουν προφορικά ή με δραματοποίηση λαϊκά παραμύθια και ιστορίες του τόπου τους.
10. Οικονομία και επαγγέλματα στη γειτονία τους. Σύγκριση με άλλους τόπους. Σύγκριση με το τώρα και το άλλοτε (π.χ. πριν από 40 ή 50 χρόνια).
11. Οργανώνουν σε διάγραμμα τα δεδομένα τους και καταλήγουν σε συμπεράσματα.
12. Χρησιμοποιούν τα συμπεράσματά τους προκειμένου να εξηγήσουν καινούργιες καταστάσεις που συναντούν.

B. Στόχοι που ενισχύουν την επικοινωνία και τη συνεργασία

Οι μαθητές εργάζονται ανά ζεύγη, τριάδες ή τετράδες και :

1. Διαμορφώνουν στην τάξη ομάδες με ταυτότητα, ρόλους και κανόνες που έχουν συναποφασίσει. Η ταυτότητα και η προσωπικότητα κάθε μαθητή δεν υποβαθμίζεται στις ομάδες. Κριτήριο για τον χωρισμό των ομάδων, σε αυτή την περίπτωση, μπορεί να είναι και ο τόπος κατοικίας των μαθητών. Δηλαδή, μπορεί να προσφέρεται, για τα εσωτερικά κίνητρα εργασίας και μάθησης, να συνεργασθούν μαθητές που διαμένουν στον ίδιο δρόμο ή στην ίδια γειτονιά.

2. Υιοθετούν ο ένας τον δρόμο του άλλου, τον περιγράφουν και κάνουν προτάσεις για τη βελτίωση της ζωής των κατοίκων εκεί.
3. Κατασκευάζουν τον χάρτη συγκοινωνιών της γειτονιάς ή συνοικίας τους (ευρύτερη περιοχή) και κάνουν έρευνα εξυπηρέτησης των πολιτών.
4. Ζωγραφίζουν στον χάρτη τους δημόσιους χώρους της γειτονιάς τους και κολλάνε φωτογραφίες με τις ανθρώπινες δραστηριότητες στους χώρους αυτούς. Κατά πόσο μοιάζουν ή διαφέρουν με τους δημόσιους χώρους αλλού ή άλλοτε;
5. Μαγνητοφωνούν ήχους της γειτονιάς ή συνοικίας τους διάφορες ώρες της ημέρας. Συγκρίνουν ήχους ανάμεσα σε γειτονιές και χώρους ή τόπους αλλού που μπορεί να γνωρίζουν ή να συνάντησαν στις διακοπές τους.
6. Μοιράζονται σκέψεις και συναισθήματα για τη ζωή τους στον δρόμο τους, στη γειτονιά, στον τόπο τους.

Γ. Στόχοι που ενισχύουν την έρευνα και την κριτική σκέψη

Οι μαθητές εργάζονται ανά ζεύγη, τριάδες ή τετράδες και :

1. Ξεκαθαρίζουν αυτό που τους ζητείται να ερευνήσουν, για παράδειγμα «Έρευνα εξυπηρέτησης των πολιτών στις συγκοινωνίες στη γειτονιά ή τη συνοικία μας».
2. Συγκεντρώνουν τα απαραίτητα στοιχεία.
3. Χωρίζουν ρόλους και αρμοδιότητες.
4. Συγκεντρώνουν το υλικό.
5. Οργανώνουν τον τρόπο παρουσίασης.
6. Είναι υπεύθυνοι και ολοκληρώνουν το έργο που έχουν αναλάβει.
7. Ασκούν κριτική με επιχειρήματα στις πληροφορίες που συγκεντρώνουν ή στο υλικό που τους παρουσιάζεται.
8. Προβαίνουν σε συγκρίσεις με σαφή και ξεκάθαρα κριτήρια.

Δ. Στόχοι που ενισχύουν τη σύνδεση με τον καθημερινό βίο και την ευρύτερη κοινότητα

Οι μαθητές:

1. Εξηγούν πώς όσα μαθαίνουν συνδέονται με τη ζωή τους.
2. Εφαρμόζουν όσα γνωρίζουν στην καθημερινή τους ζωή.

Ε. Αξίες, στάσεις, συμπεριφορές

Οι μαθητές:

1. Τηρούν ισότιμη και δίκαιη συμπεριφορά.
2. Είναι υπεύθυνοι στην τήρηση κανόνων και δεσμεύσεων.

Ο άξονας αυτών των στόχων είναι οριζόντιος και διατρέχει το σύνολο της ενότητας.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΜΑΘΗΣΙΑΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Οι δραστηριότητες συνδέονται ευθέως με τους στόχους και με το περιεχόμενο μάθησης. Είναι ποικίλες ως προς την παιδαγωγική τους στόχευση ως προς τη δεξιότητα που αναπτύσσουν και ως προς τον ετερογενή μαθητικό πληθυσμό, στον οποίον απευθύνονται. Οι δραστηριότητες παρουσιάζουν την πρωτοτυπία της «μαθητικής διαμεσολάβησης», δηλαδή αρκετές από αυτές διαμορφώνονται με την ενεργό συμμετοχή του μαθητή.

Κριτήρια επιλογής δραστηριοτήτων: Επειδή έχει διαπιστωθεί ερευνητικά (Κουλουμπαρίτση, υπό έκδοση) ότι οι εκπαιδευτικοί δυσκολεύονται να επιλέξουν ανάμεσα σε πληθώρα δραστηριοτήτων, παραθέτουμε, ως προοργανωτή, πίνακα διπλής εισόδου, όπου συσχετίζονται οι δραστηριότητες με παιδαγωγικά κριτήρια. Παράλληλα, για διευκόλυνση του εκπαιδευτικού τα κριτήρια αυτά επαναλαμβάνονται στην ταυτότητα της δραστηριότητας που προηγείται της αναλυτικής περιγραφής της.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ ΚΑΙ ΣΥΣΧΕΤΙΣΗΣ ΤΟΥΣ ΜΕ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΑ ΚΡΙΤΗΡΙΑ (ΣΤΟΧΟΙ, ΒΑΘΜΟΣ ΔΥΣΚΟΛΙΑΣ...)

Κριτήρια σε σχέση με μαθητή και θέμα Στόχοι	Βαθμός δυσκολίας	Πολιτισμική ποικιλία	Πολλαπλές νοημοσύνες	Τρόποι μάθησης - Οπτικός - Ακουστικός - Χειρο/κός	Θέμα (έμφαση σε): Άνθρωποι	Θέμα (έμφαση σε): Χώρο	Θέμα (έμφαση σε): Χρόνο
Γνώση και κατανόηση	-Διαμόρφωση χαρτών, διαγραμμάτων -Χρήση ειδικής ορολογίας -Συγκρίσεις συμπερασμός -σύνταξη ερευνητικών εργαλείων -Καταγραφή διαδρομών στον χάρτη -συγκρίσεις στοιχείων -αφήγηση ιστορίας -συλλογή πληροφοριών -λήψη εικόνων		ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΚΙΝΑΙΣΘΗΤΙΚΗ ΧΩΡΙΚΗ ΔΙΑΠΡΟΣΩΠΙΚΗ				

Κριτήρια σε σχέση με μαθητή και θέμα Στόχοι	Δεξιότητες	Πολιτισμική ποικιλία	Πολλαπλές νοημοσύνες	Τρόποι μάθησης - Οπτικός - Ακουστικός - Χειρο/κός	Θέμα (βασική έννοια): Άνθρωποι	Θέμα (βασική έννοια): Χώρος	Θέμα (βασική έννοια): Χρόνος
Επικοινωνία και συνεργασία	-τήρηση υποχρεώσεων -ανάληψη ρόλου -συλλογή υλικού -αφήγηση, σχεδίαση, φωτογράφιση	-αφήγηση βιωμάτων -συγκρίσεις με το εδώ και αλλού -λαϊκά παραμύθια -ήχοι εδώ και αλλού	Οργάνωση ομάδων στην τάξη – ΔΙΑ-ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΝΟΗΜΟΣΥΝΗ	-κατασκευή χάρτη -δραματοποίηση -μαγνητοφώνηση -ακρόαση και αφήγηση ιστοριών	Οργάνωση ομάδων στην τάξη	Συγκρίσεις του χώρου ανάμεσα σε τόπους	Συγκρίσεις του χώρου / τόπου άλλοτε και τώρα
Έρευνα και κριτική σκέψη	η οργάνωση και παρουσίαση της έρευνας η συλλογή οπτικού υλικού	Περιγραφές και απεικονίσεις δράσεων σε δημόσιο χώρο σε άλλους τόπους, π.χ. λαϊκές αγορές ή παιδικές χαρές	ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΧΩΡΙΚΗ ΔΙΑΠΡΟΣΩΠΙΚΗ	- προφορική περιγραφή ή/και με διάγραμμα -σχεδιασμός αφίσας	Δράσεις των ανθρώπων στον δημόσιο χώρο	Έρευνα της ζωής των ανθρώπων στον χώρο	Ο χώρος και οι δράσεις των ανθρώπων άλλοτε και τώρα
Σύνδεση με την κοινότητα	-Η σύνδεση και η μεταφορά γνώσης σε άλλα πλαίσια -η σύνδεση όσων έμαθα με την καθημερινή ζωή	Επισκέψεις σε τόπους συνάθροισης αλλοδαπών και περιγραφή των δραστηριοτήτων των ανθρώπων εκεί			Οργάνωση σχολικής έκθεσης φωτογραφίας με θέμα: «Άνθρωποι στον χώρο και στον χρόνο»		

Αξίες, στάσεις, συμπεριφορές	Τήρηση χρονο-διαγραμμάτων	Καταγραφή της θετικής συμβολής της πολιτισμικής ποικιλίας	Οργάνωση ομάδων στην τάξη				
-------------------------------------	---------------------------	---	---------------------------	--	--	--	--

ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΜΑΘΗΣΙΑΚΕΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΕΣ ΠΟΥ ΠΡΟΤΕΙΝΟΝΤΑΙ ΓΙΑ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΣΤΙΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ:

- Ομαδική εργασία
- Επιχειρηματολογικός λόγος (παράλληλα με τις δεξιότητες που αναπτύσσονται στη Γλώσσα)
- Τεχνικές διατύπωσης ερευνητικών ερωτήσεων, όπως «Τι γνωρίζω; - Τι θέλω να μάθω; - Πώς θα το μάθω; - Πώς θα το παρουσιάσω;»
- Καταιγισμός ιδεών και σχεδιασμός διαγραμμάτων και εννοιολογικών χαρτών
- Τεχνική της Ogle
- Μελέτη περίπτωσης
- δραματοποίηση

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

ΧΡΟΝΟΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ

420 λεπτά: 2Χ90 λεπτά και 2Χ120 λεπτά

➤ Δραστηριότητα 1: Παιχνίδια γνωριμίας	90 λεπτά
➤ Δραστηριότητα 2: Διαμόρφωση ομάδας	90 λεπτά
➤ Δραστηριότητα 3: Καθημερινές συνήθειες στον δρόμο που κατοικώ	120 λεπτά
➤ Δραστηριότητα 4: Μέσα συγκοινωνίας: Η εξυπηρέτηση των πολιτών	

στη γειτονιά /συννοικία μου

120 λεπτά

Οδηγίες προς τους επιμορφωτές

- Τα εργαστήρια διδακτικού σχεδιασμού στη Μελέτη Περιβάλλοντος έχουν βιωματικό χαρακτήρα, όπου οι επιμορφούμενοι έχουν ενεργό ρόλο.
- Ο ρόλος του επιμορφωτή είναι ανάλογος με εκείνον του εμπνευστή και καθοδηγητή. Σύμφωνα με τις αρχές της «προτυποποίησης» (modeling) και της «γνωστικής μαθητείας» (cognitive apprenticeship) , ο επιμορφωτής λειτουργεί ως πρότυπο και εξηγεί με σαφήνεια τον τρόπο που σκέπτεται και εργάζεται. Αναμένεται ο επιμορφούμενος να παρακολουθήσει τον τρόπο αυτό και να τον προσαρμόσει στο προσωπικό του διδακτικό προφίλ και ρεπερτόριο.
- Στο παρόν παρουσιάζεται μια ποικιλία από δραστηριότητες, **αντιπροσωπευτικές για κάθε άξονα στόχων**. Είναι αυτονόητο ότι δεν θα εφαρμοσθούν όλες σειριακά, εφόσον δεν προσιδιάζει στους στόχους και στον σχεδιασμό που επιθυμεί ο εκπαιδευτικός.

90 λεπτά

ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ 1

Τίτλος: Παιχνίδια γνωριμίας

Τάξη: Γ΄ Δημοτικού

Παιδαγωγικοί άξονες: Στόχοι επικοινωνίας και συνεργασίας, πολιτισμικής ευαισθητοποίησης, κίνητρα για μάθηση

Σκοπός:

- Προθέρμανση για τη δημιουργία ομάδων

Στόχοι:

- Κάθε μαθητής να μιλήσει για τον εαυτό του και να γνωρισθούν μεταξύ τους καλύτερα.
- Να δηλώσει κάθε μαθητής με ποιον επιθυμεί να συνεργασθεί.

Διδακτικές προσεγγίσεις και τεχνικές

- ✓ Συζήτηση στις δυάδες με τη μέθοδο «Σκέψου – Συζήτησε – Ανακοίνωσε»

Σκέψου (ή Γράψε) – Συζήτησε – Ανακοίνωσε Think (or Write) – Pair – Share (Lyman, 1994)	Κάθε μαθητής σκέφτεται μόνος του επί ενός θέματος ή ερωτήματος που έχει θέσει ο εκπαιδευτικός. Στη συνέχεια μοιράζεται τις σκέψεις του με έναν συμμαθητή του (διπλανό). Γράφουν από κοινού μια περίληψη ή μια σύνοψη των απόψεών τους. Τέλος, ανακοινώνουν στην ολομέλεια το κοινό τους έργο και συζητούν.
---	--

- ✓ Τεχνική της συνέντευξης
- ✓ Διάλογος

Υλικό: φύλλα A4 τόσα όσοι είναι οι μαθητές ή χαρτί του μέτρου, περίπου σε μέγεθος A3. Χρωματιστοί μαρκαδόροι.

Κοινωνική οργάνωση των μαθητών: Εργάζονται ανά δύο.

Βήματα Δραστηριότητας / ων:

- Μοιράζουμε από μια κόλα A4 σε κάθε μαθητή ή χαρτί του μέτρου.
- Ζητάμε από τους μαθητές να συζητήσουν μεταξύ τους και να πουν στον διπλανό τους μια αλήθεια και ένα ψέμα για τον εαυτό τους. Στη συνέχεια, ο ένας μαθητής ζωγραφίζει το πορτρέτο του συμμαθητή του.
- Στην ολομέλεια ο ένας μαθητής παρουσιάζει το πορτρέτο του άλλου και λέει ποιο, κατά την άποψή του είναι το ψέμα.

- Τα πορτρέτα αναρτώνται στον φανελοπίνακα και αποτελούν αντικείμενο σχολιασμών (θετικών). Όποιοι βρίσκουν το ψέμα θεωρούνται «σπουδαίοι μάντεις» της τάξης.
- Στη συνέχεια μοιράζουμε μια σύντομη ιστορία στους μαθητές «Πρόκειται να ταξιδέψεις στη σελήνη και θέλεις να έχεις μαζί σου συνεργάτες που συμπαθείς και περνάς καλά μαζί τους. Γράψε λοιπόν τρία ονόματα συμμαθητών σου (ΠΡΟΣΟΧΗ! Μπορεί να είναι αγόρια ή κορίτσια) που θα ήθελες να πάρεις μαζί σου. Επίσης, γράψε τρία ονόματα συμμαθητών σου που **δεν** θα ήθελες να τους έχεις μαζί σου στη σελήνη».

Επισημάνσεις στους εκπαιδευτικούς

- Προσοχή! Να τηρηθούν αυστηρά τα χρονικά περιθώρια που δίνονται στους μαθητές για κάθε υπο- δραστηριότητα.
- Προσπαθήστε να **δώσετε τον λόγο σε κάθε μαθητή** να παρουσιάσει το πορτρέτο του συμμαθητή του.
- Η τελευταία δραστηριότητα ενέχει θέση Κοινωνιογράμματος, που παρέχει πληροφορίες για τις συμπάθειες και τις αντιπάθειες που έχουν μεταξύ τους οι μαθητές. Με τα στοιχεία που θα συγκεντρωθούν ο εκπαιδευτικός θα λάβει αποφάσεις για τον χωρισμό των ομάδων.

90 λεπτά

ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ 2

Τίτλος: Διαμόρφωση ομάδων

Τάξη: Γ΄ Δημοτικού

Παιδαγωγικοί άξονες: Στόχοι επικοινωνίας και συνεργασίας, πολιτισμικής ευαισθητοποίησης, κίνητρα για μάθηση

Σκοπός:

- Δημιουργία ομάδων στη σχολική τάξη
- Ταυτότητα – ρόλοι – κανόνες
- Παιχνίδια ρόλων – συντονιστής συζητήσεων στην τάξη (προτείνεται για την Δ΄ τάξη και άνω)

Στόχοι:

Οι μαθητές

- αποφασίζουν για το όνομα, το σύμβολο, το τραγούδι της ομάδας τους – ταυτότητα ομάδας.
- ξεκαθαρίζουν τους ρόλους και τους κανόνες στην ομάδα τους και της τάξης.
- μαθαίνουν τι σημαίνει «**ακούω - μιλάω**»
- αποκτούν σταδιακά δεξιότητες καλού συζητητή: α) όταν μιλούν είναι σύντομοι και σαφείς. Β) Ξεκινούν να μιλάνε κάνοντας πάντα πρώτα μια μικρή αναφορά στα λόγια του προλαλήσαντος.

Διδακτικές προσεγγίσεις και τεχνικές

- διάλογος
- επιχειρηματολογία
- δραματοποίηση
- ομαδική εργασία

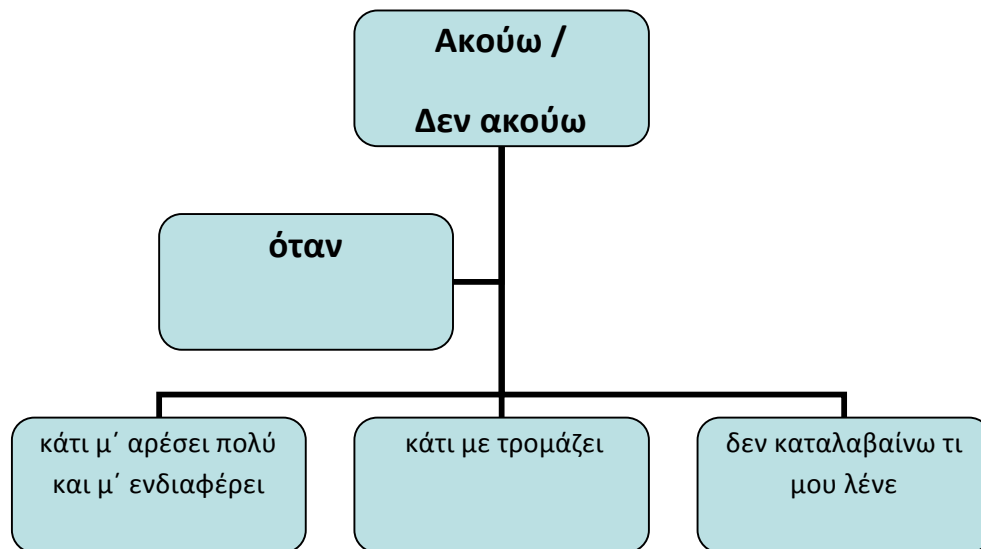
Υλικό: χαρτί του μέτρου και χρωματιστοί μαρκαδόροι, αν χρειαστεί.

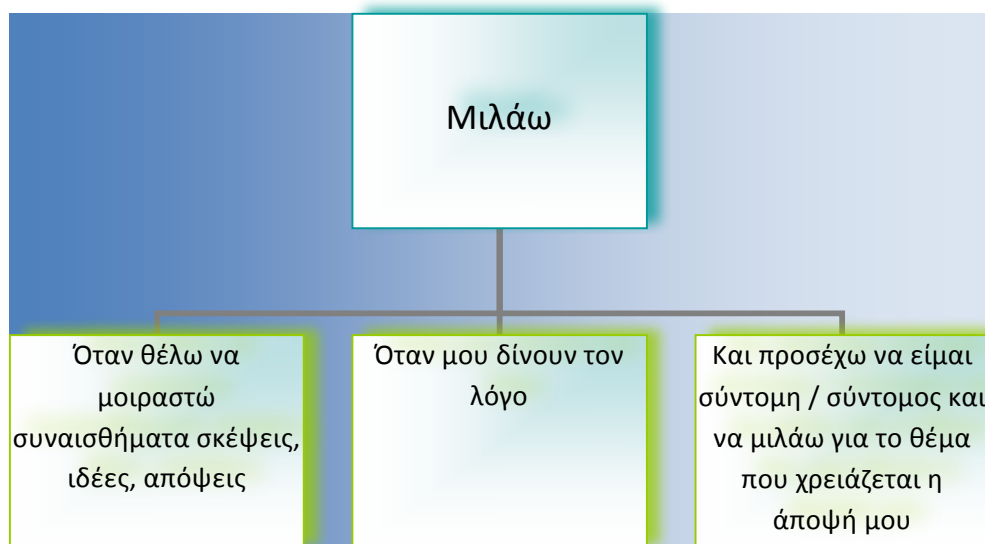
Κοινωνική οργάνωση των μαθητών: Εργασία σε ομάδες των τριών ή τεσσάρων

Βήματα Δραστηριότητας / ων:

- Δίνουμε 10 λεπτά τις ομάδες για να αποφασίσουν όνομα και σύμβολο.
- Στο χαρτί του μέτρου σχεδιάζουν σε κάθε ομάδα το σύμβολο της ομάδας τους και γράφουν τα ονόματά τους στο χαρτί .

- Αποφασίζουν για τον ρόλο που θα έχει ο καθένας στην ομάδα. Συνήθως οι ρόλοι είναι: συντονιστής, γραμματέας, εκπρόσωπος, μέλος. Μην ξεχάσετε στις αρχές να βάλετε έναν επιμελητή που θα κρατά τον χρόνο. Στο χαρτί του μέτρου δίπλα σε κάθε όνομα γράφουν και τον ρόλο του καθενός. Αναρτώνται τα χαρτιά των ομάδων και, αν θέλουμε, σε κάθε χαρτί ομάδας συγκεντρώνουμε δίπλα και τα πορτρέτα των μελών.
- Στις ομάδες ξεκινά η συζήτηση για τους κανόνες συνεργασίας. Κάποιοι κανόνες είναι: ακούω χωρίς να διακόπτω, μιλάω χαμηλόφωνα, όποιος μιλάει είναι σύντομος, ακούγεται η απόφαση των περισσοτέρων κτλ. Οι κανόνες, που θα συν-αποφασιστούν από όλες τις ομάδες, θα γραφούν σε χαρτί του μέτρου και θα αποτελέσουν το συμβόλαιο της τάξης, το οποίο θα συνυπογράψουν όλοι οι μαθητές και ο εκπαιδευτικός.
- Συζητάμε με τους μαθητές τι σημαίνει «**ακούω - μιλάω**», πότε δεν ακούω, πώς είναι καλό να μιλάω. Σχεδιάζουμε ένα διάγραμμα με τις απόψεις των μαθητών. Παρακάτω, παρέχεται ένα δείγμα ανάλογων διαγραμμάτων.

- **«Το σπασμένο τηλέφωνο»:** Για να κατανοήσουν καλύτερα οι μαθητές τι σημαίνει ακούω και ότι κάθε άνθρωπος ακούει διαφορετικά από τους άλλους παίζουμε το παιχνίδι του σπασμένου τηλεφώνου. Βγάζουμε εκτός τάξης τρεις μαθητές διαφόρων επιπέδων επίδοσης. Διαβάζουμε μια σύντομη ιστορία που έχει μέτριο βαθμό πολυπλοκότητας. Στη συνέχεια, καλούμε τον μαθητή με την καλύτερη επίδοση από τους τρεις που ήταν έξω και ζητάμε από ένα συμμαθητή του που άκουσε την ιστορία να του τη διηγηθεί. Επαναλαμβάνουμε το ίδιο και με τους άλλους δύο μαθητές. Οι μαθητές της τάξης διαπιστώνουν πόσο πολύ έχει αλλοιωθεί η ιστορία από την προφορική μετάδοση.
- **Ο καλός συζητητής – συντονιστής (προτείνεται για την Δ' τάξη και άνω):** Η μετατόπιση από τη μετωπική διδασκαλία στην εργασία σε ομάδες προϋποθέτει ότι οι μαθητές θα έχουν αρχίσει να ασκούνται σε διάλογο με συντονιστή συμμαθητή τους. Ζητούμε απ' τα παιδιά να αδειάσουν εντελώς τα θρανία τους και να κρατήσουν επάνω μόνο τη γόμα τους. Στη συνέχεια θέτουμε ένα θέμα για συζήτηση που να ενδιαφέρει και τους μαθητές και να είναι συναφές με τη διδακτική ενότητα στη Μελέτη Περιβάλλοντος, για παράδειγμα «Τα πιο

διασκεδαστικά πράγματα που κάνω στη γειτονιά μου, πού, με ποιους και πότε». Καλούμε έναν εθελοντή μαθητή για συντονιστή. Του δίνουμε ένα ρολόι ψηφιακό και του ζητάμε να δίνει τον λόγο στους μαθητές που επιθυμούν να μιλήσουν. Στη συνέχεια μετράει 30 δευτερόλεπτα και αφαιρεί τον λόγο. Κάθε μαθητής πρέπει να είναι σύντομος και να ολοκληρώσει σε 30΄΄, αλλιώς του αφαιρείται ο λόγος. Κάθε ομιλητής, εκτός από τον πρώτο πρέπει να έχει ακούσει καλά τον προλαλήσαντα και να τον σχολιάσει. Δηλαδή, πριν πει την άποψή του να πει κάτι σαν: «Η Μαρία μας είπε ότι διασκεδάζει πολύ στο πάρκο που πάει κάθε απόγευμα με τη φίλη της τη Νίκη. Όμως, εγώ περνάω καλύτερα». Επίσης, κάθε ομιλητής πρέπει να μιλήσει μόνο μια φορά. Αυτό διασφαλίζεται με τη γόμα. Πώς; Αυτός που έχει ήδη πάρει τον λόγο βάζει στην άκρη του θρανίου τη γόμα κι έτσι δεν του ξαναδίνει τον λόγο ο συντονιστής.

Επισημάνσεις στους εκπαιδευτικούς

- Φροντίζουμε να εξασφαλίζουμε τη συναίνεση, αν είναι δυνατόν, και όλων των μαθητών για το συμβόλαιο.
- Προσέχουμε να εμπλακούν όλοι οι μαθητές στις δραστηριότητες και να δημιουργείται μια ατμόσφαιρα χαράς και δράσης.
- Στην τελευταία δραστηριότητα προσέχουμε στην επιλογή του συντονιστή. Καλούμε έναν υπεύθυνο μαθητή.

120 λεπτά

ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ 3

Τίτλος: Καθημερινές συνήθειες στον δρόμο που κατοικώ

Τάξη: Γ΄ και Δ΄ Δημοτικού

Παιδαγωγικοί άξονες: Στόχοι γνώσης και κατανόησης, έρευνας και κριτικής σκέψης, σύνδεση με την κοινότητα, πολιτισμικής ευαισθητοποίησης, κίνητρα για μάθηση, χωρική νοημοσύνη -από το οικείο και εγγύς στο λιγότερο γνωστό

Σκοπός:

- Συσχέτιση χώρου με τις καθημερινές δραστηριότητες (κοινωνικές και οικονομικές) των ανθρώπων)

Στόχοι:

- Κάθε μαθητής να μιλήσει για τα βιώματά του.
- Να καταγράψει και να οργανώσει τις ανθρώπινες δραστηριότητες στον χώρο.
- Να εξηγήσει πώς ο χώρος επηρεάζει τις δραστηριότητες.
- Να διερευνήσει στοιχεία της καθημερινότητάς του.

Διδακτικές προσεγγίσεις και τεχνικές

- ✓ Συζήτηση στις δυάδες με τη μέθοδο «Σκέψου – Συζήτησε – Ανακοίνωσε»
- ✓ Διάλογος

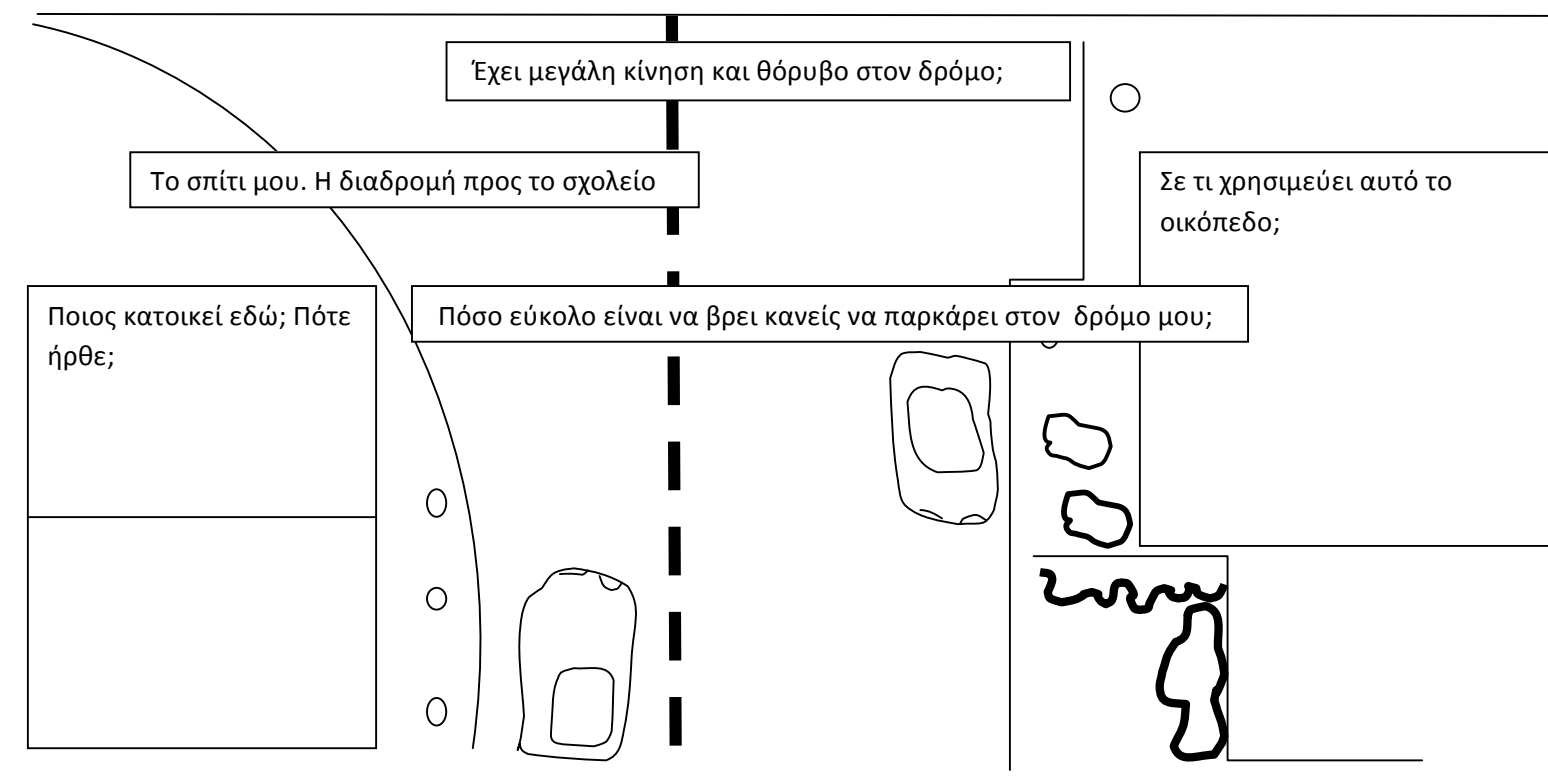
Υλικό: χαρτί του μέτρου σε μέγεθος A3, χρωματιστοί μαρκαδόροι, χαρτί μιλιμετρέ, βιβλίο μαθητή Μελέτης Περιβάλλοντος Β΄ Δημοτικού, ενότητα «Η Συνοικία μου» και Γ΄ Δημοτικού «Χάρτης, μια εικόνα του τόπου μας»

Κοινωνική οργάνωση των μαθητών: Εργάζονται ανεξάρτητα ή σε συνεργασία με αυτούς που μένουν στον ίδιο δρόμο.

Βήματα Δραστηριότητας / ων:

- Μοιράζουμε από μια κόλα A4 σε κάθε μαθητή ή χαρτί του μέτρου σε μέγεθος A3.

- Ζητάμε από τους μαθητές να σχεδιάσουν μια κάτοψη του δρόμου τους. Τους δίνουμε μια ιδέα σχεδιάζοντας στον πίνακα τα παρακάτω.

- Ζητάμε από τους μαθητές να σχεδιάσουν στο μπλοκ τους σκηνές της καθημερινής ζωής τους και να τις κολλήσουν στον χάρτη τους.
- Παρουσιάζουν τις δραστηριότητες στην τάξη και αναρτούν τα σχέδιά τους.

- Εξηγούμε τη σημασία της κλίμακας στον σχεδιασμό της κάτοψης. Αν χρειαστεί χρησιμοποιούμε χαρτί μιλιμετρέ.

Επισημάνσεις στους εκπαιδευτικούς

- Χρειάζονται σαφείς και συστηματικές οδηγίες για τον σχεδιασμό της κάτοψης.

120 λεπτά

ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ 4

Τίτλος: Μέσα συγκοινωνίας:

Η εξυπηρέτηση των πολιτών στη γειτονιά /συνοικία μου

Τάξη: Γ΄ και Δ΄ Δημοτικού

Παιδαγωγικοί άξονες: Στόχοι γνώσης και κατανόησης, έρευνας και κριτικής σκέψης, σύνδεσης με την κοινότητα,

- **χωρική νοημοσύνη, κίνητρα για μάθηση**

Σκοπός:

- Τα μέσα συγκοινωνίας και ο βαθμός που προάγουν τις κοινωνικές και οικονομικές δραστηριότητες των κατοίκων ενός τόπου

Στόχοι:

Οι μαθητές

- Να καταγράψουν τα μέσα συγκοινωνίας και τις δυνατότητες που παρέχουν.

- Να χρησιμοποιούν την κατάλληλη ορολογία.
- Να διαπιστώσουν κατά πόσο προάγουν τις κοινωνικές και οικονομικές δραστηριότητες των κατοίκων ενός τόπου.
- Να μελετήσουν τι συμβαίνει σε άλλες γειτονιές, πόλεις, τόπους.
- Να καταλήξουν σε συμπεράσματα.
- Να διατυπώσουν τεκμηριωμένες προτάσεις για τη βελτίωση της υπηρεσίας των μέσων συγκοινωνίας.

Διδακτικές προσεγγίσεις και τεχνικές

- ✓ Συζήτηση στις δυάδες με τη μέθοδο «Σκέψου – Συζήτησε – Ανακοίνωσε»
- ✓ Στην ομάδα γίνεται καταμερισμός έργου
- ✓ Τεχνική της συνέντευξης
- ✓ Διάλογος

Υλικό: εικόνες μέσων συγκοινωνίας, χαρτί του μέτρου, περίπου σε μέγεθος Α3. Χρωματιστοί μαρκαδόροι.

Κοινωνική οργάνωση των μαθητών: Εργάζονται σε ομάδα και ανά δύο.

Βήματα Δραστηριότητας / ων:

- Στην ομάδα οι μαθητές καταγράφουν τα μέσα συγκοινωνίας της γειτονιάς τους.
- Κάνουν καταμερισμό έργου και αναλαμβάνουν άλλος να ρωτήσει τον οργανισμό συγκοινωνιών για τα δρομολόγια και οι υπόλοιποι να συγκεντρώσουν πληροφορίες από το περιβάλλον τους: πόσο συχνά χρησιμοποιούν τα μέσα και αν εξυπηρετούνται. Παράλληλα σε άλλη ή άλλες ομάδες συλλέγουν πληροφορίες για το τι ισχύει σε άλλους τόπους.
- Τους δίνεται η τιμή ανά εισιτήριο και τους ζητείται να υπολογίσουν το κόστος ανά άτομο, ανά εβδομάδα ή έτος στις μετακινήσεις με μέσα συγκοινωνίας.
- Επίσης, τους ζητείται να ερευνήσουν πόσο επηρεάζουν τα μέσα συγκοινωνίας την εμπορική κίνηση.

- Άλλος τομέας είναι η περιβαλλοντική επιβάρυνση από τα μέσα συγκοινωνίας. Αναζητούν στο διαδίκτυο σχετικές πληροφορίες με την καθοδήγηση του εκπαιδευτικού.
- Οι ομάδες, δια των εκπροσώπων τους, παρουσιάζουν εν συντομία στάδια της ομαδικής τους εργασίας.

Επισημάνσεις στους εκπαιδευτικούς

- Προσοχή! Να τηρηθούν αυστηρά τα χρονικά περιθώρια που δίνονται στους μαθητές για κάθε υπο- δραστηριότητα.
- Προσπαθήστε να **δώσετε τον λόγο σε κάθε ομάδα να παρουσιάσει στο τέλος το προϊόν της ομαδικής εργασίας.**

Γ. ΤΟΜΕΑΣ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΤΗΣ ΜΑΘΗΣΗΣ

Η ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΗΣ ΜΑΘΗΣΗΣ ΣΤΗ ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

Αξιολόγηση στην ωριαία διδασκαλία (διαμορφωτική) και με την ολοκλήρωση της ενότητας (τελική).

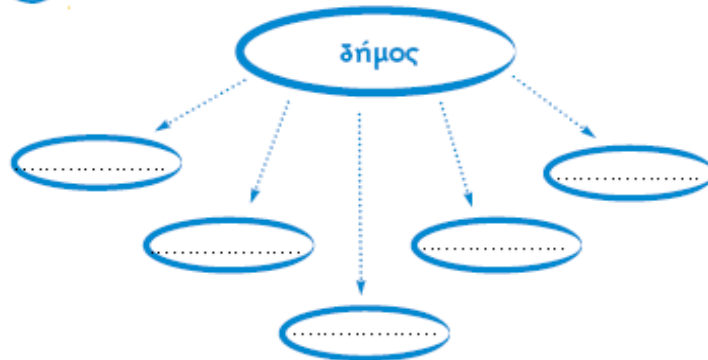
- Κύρια επιδίωξη είναι η αξιολόγηση να είναι συμβατή με τη διδασκαλία (βλ. Κουλουμπαρίτση, 2007). Άρα στη ΜτΠ:
 1. Εξετάζει την απόκτηση γνώσεων και εννοιολογικού πλαισίου (άξονας γνώση και κατανόηση)
 2. Αποτιμά τον βαθμό και την ποιότητα συνεργασίας και τη μάθηση στη μαθητική ομάδα (άξονας επικοινωνία και συνεργασία)
 3. Προωθεί την κριτική σκέψη, στην οποία εντάσσονται και οι δεξιότητες μεταγνώσης και αυτορρύθμισης / «μαθαίνω πώς να μαθαίνω» (άξονας έρευνα και κριτική σκέψη).
- 1. Στον άξονα «Γνώση και κατανόηση»

Ο μαθητής

- Σχολιάζει και απαντά σε ερωτήσεις που σχετίζονται με το κείμενο αναφοράς του διδακτικού εγχειριδίου.
- Διατυπώνει σε συνεχές κείμενο και με αξιοποίηση των διαθεματικών εννοιών και των ιδιαίτερων εννοιών της ΜτΠ επιχειρήματα για την υποστήριξη μιας γενίκευσης, για π.χ. «Έχουμε ανάγκη ο ένας τον άλλον, γι' αυτό ζούμε οργανωμένοι σε κοινότητες».
- Συνοψίζει, ανακεφαλαιώνει.

2

α) Όταν ακούμε τη λέξη «δήμος», πολλές λέξεις μάς έρχονται στο νου;
Γράφουμε μερικές από αυτές.

β) Από τις λέξεις που γράψαμε, διαλέγουμε δύο ή περισσότερες και φτιάχνουμε μία πρόταση.

Γράφω μια ιστορία

Γράψε μια δική σου ιστορία με τις λέξεις που βρίσκονται μέσα στη φωλιά.

Μια φορά κι έναν καιρό...

Παραδείγματα από τα τετράδια μαθητή Γ' Δημοτικού και Β' Δημοτικού αντίστοιχα (βλ. Δημοπούλου κ.ά., 2006, Κόκκοτας κ.ά., 2006)

2. Στον άξονα «Έρευνα και κριτική σκέψη»

Ελέγχεται αν ο μαθητής μπορεί :

1. Να ταξινομεί με κριτήρια, να συγκρίνει, να διατυπώνει υποθέσεις, να καταλήγει σε συμπεράσματα, να αιτιολογεί και να επιχειρηματολογεί τεκμηριώνοντας με στοιχεία τα επιχειρήματα και τις απόψεις του.
2. Να αναρωτιέται και να ελέγχει τη διαδικασία με την οποία μαθαίνει –Αυτοαξιολόγηση. Να διατυπώνει αυτοερωτήσεις του τύπου:
 - Τι μου έχει μείνει απ' όσα μελέτησα;
 - Πώς έκανα τη μελέτη μου;
 - Υπάρχει κάτι που με δυσκόλεψε;

Στον άξονα «Επικοινωνία και Συνεργασία»

Μία μεγάλη παρανόηση που υπάρχει για την αξιολόγηση στην ομαδοσυνεργατική διδασκαλία (ΟΣ) είναι ότι, επειδή οι μαθητές εργάστηκαν ομαδικά, θα αξιολογούνται και ομαδικά. Λάθος. Στην ομαδικά σχήματα εργασίας οι μαθητές συνεργάζονται κατά τη διαδικασία μάθησης και συνήθως αξιολογούνται ατομικά (Johnson & Johnson, 2004). Αναμφίβολα, υπάρχουν και εξαιρέσεις, όπως στα σχολικά βιβλία της Μελέτης Περιβάλλοντος, όπου επιδιώκεται η συστημική συσχέτιση της φιλοσοφίας της διδασκαλίας με αυτήν της αξιολόγησης του μαθητή, γι' αυτό και σε αρκετές ανακεφαλαιωτικές ασκήσεις στο τετράδιο εργασιών της Γ' και Δ' Δημοτικού υπάρχουν τέτοιες δραστηριότητες (βλ. Κουλουμπαρίτση, 2007).

Η αξιολόγηση στην ΟΣ διδασκαλία συναρτάται με το κοινωνικό συμβόλαιο, τους συναποφασισμένους κανόνες και τις κοινωνικές δεξιότητες, στις οποίες αναφερθήκαμε και παραπάνω.

Δεν είναι εύκολο να αποτυπωθούν και να μετρηθούν δεξιότητες όπως η ικανότητα άσκησης της ηγεσίας, στο σχολικό πλαίσιο. Τέτοια θέματα, φυσικά, μπορούν να τεθούν στην ημερησία διάταξη στις συζητήσεις που εμπίπτουν στον έλεγχο της λειτουργίας των ομάδων. Αυτές οι συζητήσεις μπορεί να

οργανώνονται από τους ίδιους τους μαθητές σε χρόνο που θα ορίζεται από τον εκπαιδευτικό. **Η βιβλιογραφία** (Johnson & Johnson, 2004, 140· Ματσαγγούρας, 2002) προβλέπει την αξιολόγηση κοινωνικών δεξιοτήτων με «μετρήσιμα μέσα», όπως είναι το Δελτίο Αξιολόγησης των Κοινωνικών Δεξιοτήτων, απόσπασμα του οποίου παρουσιάζουμε τροποποιημένο παρακάτω (βλ. και Κουλουμπαρίτση, 2011)

ΔΕΛΤΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΔΕΞΙΟΤΗΤΩΝ

Όνομα μαθητή: Τάξη:.....

A: άριστα M: μέτρια X:χρειάζεται βελτίωση

Δεξιότητες	Η άποψή μου	Η άποψη της δασκάλας / του δασκάλου μου
Συνεργασίας Δείχνει ενδιαφέρον Προσφέρει Εργάζεται σιωπηλά		
Ηγεσίας Διευκρινίζει στόχους Δίνει εντολές Επαινεί Καθοδηγεί Ενθαρρύνει Διευκολύνει την επικοινωνία Χαλαρώνει τις εντάσεις		

Δ. ΤΟΜΕΑΣ ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑΣ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

Αφήσαμε το πλαίσιο προετοιμασίας για το τέλος, επειδή έχει ήδη αναδειχθεί το σοβαρό θέμα του χρόνου κατά την προετοιμασία. Στην αρχή ο χρόνος αυτός θα είναι πολύς. Υπολογίζουμε για ένα δίωρο διδασκαλίας πως μπορεί να απαιτείται γύρω στον μισό χρόνο προετοιμασίας. Η εξοικείωση όμως με τον τετραμερή πίνακα σχεδιασμού της οργάνωσης – της διδασκαλίας και – της αξιολόγησης της μάθησης μειώνει τον απαιτούμενο χρόνο προετοιμασίας.

Κατά τη φάση της προετοιμασίας πρέπει να λαμβάνονται όλα τα μέρη σχεδιασμού υπόψη με πρωταρχικό τα χαρακτηριστικά των μαθητών και τα κίνητρα για μάθηση. Άρα, ο εκπαιδευτικός οφείλει να συμπληρώσει ένα δελτίο προετοιμασίας παρόμοιο με αυτό που ακολουθεί (βλ. Thousand, Villa, Nevin, 2007):

Ενότητα:	Θέμα:
Δεδομένα σχετικά με τους μαθητές: Ποιοι είναι; Με ποιο τρόπο/ ους μαθαίνουν καλύτερα. Υπάρχουν μαθητές που έχουν ανάγκη ιδιαίτερης βοήθειας; Τι μπορώ να κάνω γι' αυτούς τους μαθητές;	
Το περιεχόμενο / η ύλη: Τι πρέπει να γνωρίζουν οι μαθητές; Αξίες που προωθούνται:	Μαθησιακά αποτελέσματα: Τι μπορούν να κάνουν οι μαθητές με όσα γνωρίζουν; Στόχοι που περιγράφουν δεξιότητες
Διδακτικές στρατηγικές :	Δραστηριότητες:
Οργάνωση της τάξης και της εργασίας των μαθητών: Διαρρύθμιση θρανίων, ελεύθερη κίνηση στον χώρο, υλικό	Πλαίσιο υποστήριξης: Υπάρχει κάποιο βοηθητικό προσωπικό ή κάποιος ειδικός; Γονέας;
Χρόνος που απαιτείται:	Αξιολόγηση: μέθοδοι και δοκιμασίες αξιολόγησης

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΟΡΓΑΝΩΣΙΑΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ		ΔΙΔΑΚΤΙΚΟ-ΜΑΘΗΣΙΑΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ	
Τι ισχύει στο σχολείο μου;	Τι μπορεί να γίνει με τα νέα ΠΣ;	Τι ισχύει στο νέο ΠΣ Μελέτης;	Ποιοι οι στόχοι και οι μέθοδοί μου;
ΤΟΜΕΑΣ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ		ΤΟΜΕΑΣ ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑΣ	
Πώς αξιολογείται η μάθηση ;	Πώς αξιολογείται η ικανότητα εφαρμογών;	Τι;	Πώς; Πόσο χρόνο;

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Δημοπούλου Μ., Ζόμπολας Αν., Μπαμπίλα Ε., Φραντζή Α., Χ/μιχαήλ Μ., Σκαναβή Κ.(2006) Μελέτη Περιβάλλοντος Β΄ Δημοτικού. Αθήνα: ΟΕΔΒ.

Κόκκοτας Π., Αλεξόπουλος Δ., Μαλαμίτσα Αικ. , Μαντάς Γ., Παλαμαρά Μ., Παναγιωτάκη, Π. (2006) Μελέτη Περιβάλλοντος Γ΄ Δημοτικού. Αθήνα: ΟΕΔΒ.

Κουλουμπαρίτση, Α.Χ. (2007) Πολυ-γραμματισμοί στη Μελέτη Περιβάλλοντος. Στο Ματσαγγούρας, Η.Γ. (επιμ.) *Σχολικός Εγγραμματισμός*. Αθήνα: Γρηγόρης.

Κουλουμπαρίτση, Α.Χ. (2011) *Αναλυτικό Πρόγραμμα και Διδακτικός Σχεδιασμός*. Αθήνα: Γρηγόρης.

Κουλουμπαρίτση, Α.Χ. (υπό έκδοση) *Το Σχολικό Βιβλίο*. Αθήνα: Γρηγόρης.

Ματσαγγούρας, Η.Γ. (2002) *Ομαδοσυνεργατική Διδασκαλία και Μάθηση*. Αθήνα: Γρηγόρης.

«Παιδεία – Πολίτης – Περιβάλλον» , προσωπική ιστοσελίδα της Αλεξάνδρας Χ. Κουλουμπαρίτση.

Gardner, H. (1983) *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences*. New York: Basic Books.

Gay, G. (2000). *Culturally Responsive Teaching: Theory, Research, and Practice*. Multicultural Education Series, J.A. Banks, Ed. New York: Teachers College Press.

Johnson, D.W. & Johnson, R.T. (2004) *Assessing Students in Groups*. Thousand Oaks, CA: Corwin Press.

Kalantzis, M. & Cope, W. (2009) *Learning by Design*.

Rose, D., Meyer, A. (2000) *Teaching every student in the digital age: Universal Design for Learning*. Alexandria, VA: ASCD.

Sharan, S (1994, επιμ.) *Handbook of Cooperative Learning Methods*. Connecticut: Greenwood Press.

Thousand, J.S., Villa, R.A., Levin, A.I. (2007) *Differentiating Instruction*. Thousand Oaks, CA: Corwin Press.

